

EBUBEKİR SOFUOĞLU

Az Oszmán Birodalom és a magyar menekültek kiadatásának megtagadása*

A magyar függetlenségi háború kitörése

A függetlensége elvesztésébe beletörődni nem tudó magyar nemzet az Oszmán Birodalom európai pozícióinak gyengülésével a Habsburg Birodalom fennhatósága alá került, de nem hódolt be annak feltétel nélkül, s mint a függetlenség eszményét soha fel nem adó nép minden lehetőséget megragadott annak kivívására, habár vállalkozásait nem kísérte szerencse. 1848-ban bízva erejükben és szerencsájukban – a korábban már megismert el-tökéltséggel – ismét meggyújtották a függetlenség fáklóját. Háborúba bocsátkoztak Ausztriával, s egyes beszámolók szerint 200 ezer fős hadsereget állítottak ki,¹ mellyel kezdetben komoly sikereket értek el, bár az Oszmán Birodalom bécsi követe – Mehmet Šekip Efendi – a hidzsra időszámítás szerinti 1264-ben (1848-ban) küldött jelentéseiben eleinte azon véleményét hangoztatta, hogy Magyarország fővárosának osztrák megszállása minden bizonyonnal a lázadás végét fogja jelenteni. Amikor azonban a magyarok ellentámadásba mentek át és az oroszok az osztrák hadseregnek Erdélyben segítséget nyújtottak, már arról számolt be, hogy a magyarok kitartása és ellenállása semmit sem veszített erejéből.² Egy másik jelentése pedig arról tudósít, hogy az osztrák és orosz haderő ellen egyszerre küzdő magyar honvédsereg a horvátokat is megszorította.³ Egy Haszán nevű személy beszámolója szerint 10 ezer osztrák katona szorult ki Havasalföldre. Onnan állítólag tovább akartak menni Szerbiába, de ott nem fogadták őket szívesen, mert félték, hogy a magyarok oda is követni fogják őket.⁴ Ugyanezen Haszán 1265-ben (1849-ben) már azt jelentette, hogy a magyar haderő elfoglalta a Bánátot és a Szerémséget, melyek – beszámolója szerint – osztrák tartományok voltak. Ausztria dunai hadserege tökéletesen cselekvésképtelenné vált, hiszen a magyarok megakadályozták, hogy gőzösekkel és csónakjaikkal átkeljenek Zimonyba, minek következtében délvidéki szövetségeseik – a magyarországi szerbek – Karlócánál és Szalánkeménél súlyos vereségeket szenvedtek, s közülük sokan fogságba estek. Időközben az oroszok 150 ezer fős hadsereggel indultak meg Erdély irányából a magyarok ellen, akik azonban ettől nem ijedtek meg. „Ha az oroszok ekkora sereggel jönnek is – úgy mondják –, a magyarok nem esnek pánikba, sőt néhányan azt kívánják, hogy bárcsak jöttek volna korábban, s még provokálták is őket erre.”⁵

* A tanulmány fordítását szakmailag Pelyach István ellenőrizte, akinek köszönöm a lektori munkán is túlmutatott segítségét.

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (a továbbiakban: BOA), Hariciye Mektubi Kalemî (a továbbiakban: Hr. Mkt) Dosya 26, Gömlek 33. A magyarok számára a feltételek nagyon kedvezőek voltak, mert Ausztria más területein is forradalmak törtek ki. Végül a magyar nemzetgyűlés kimondta a függetlenséget. BOA, Hr.Mkt. Dosya 25, Gömlek 88. Vö. Eckhart Ferenc: Macaristan Tarihi. (Fordította: Kafesoğlu, İbrahim) (a továbbiakban: Eckhart, 1949.) Ankara, 1949. 209. Türk Tarih Kurumu.

² BOA, Hkt, Mektub Evrakı, 24, 28.

³ BOA, Hariciye Kalemî, Mektübi Evrakı, 22/7

⁴ BOA, Hariciye Kalemî, Mektübi Evrakı, 26/3. Egy másik okmány arról, hogy a szerbek félték a magyaroktól: BOA, Hariciye Kalemî, Mektübi Evrakı, 26, 82.

⁵ BOA, Hariciye Kalemî, Mektübi Evrakı, 26/33

Egy aláírás és dátum nélküli okmány szerint az osztrák államtanácsban beszédet tartó főherceg – akiről az a hír járta, hogy nem akart lemondani itáliai birtokairól –, a magyar kérdésben teljesen döntésképtelennek mutatkozott, s ezen képtelen volt változtatni.⁶ Az újságíró Mehmet Tevfik, a „Magyarországi emlékeim Abdulhamid kán uralkodása idején” című útleírás szerzője arról számolt be, hogy a magyarok egészen Bécsig nyomultak előre,⁷ s a támadást csak a Julius Haynau táborszernagy parancsnoksága alatt álló osztrák hadsereg, s a birodalmi kormányzat kérésére segítségükre siető Paszkevics tábornagy – Varsó hercege – által vezetett orosz hadsereg tudta megállítani. A szövetséges haderő összesen 370 ezer főből és 1200 ágyúból állt. A magyarok ilyen óriási túlerővel szemben képtelenek voltak hosszú ideig ellenállni, s bár személyes helytállásuknak köszönhetően az utolsó pillanatig dicsőségesen harcoltak, a függetlenségi háború Görgei tábornok fegyverletételével, eredménytelenül ért véget. Görgei ígéretet kapott az oroszoktól, hogy a tisztek s a katonák kegyelmet kapnak, s ezzel a feltétellel tette le a fegyvert, azonban ez csak ígéret maradt. A cár közbenjárása eredménytelen volt ez ügyben Bécsben, s csak Görgei részesült kegyelemben. A császári csapatok teljhatalommal felruházott parancsnoka, Haynau táborszernagy a következőket írta Radetzky cs. kir. tábornagnak: „En rendszerető ember vagyok, s nyugodt lelkiismerettel lövetek agyon százszámra embereket, mivel az a személyes meggyőződése, hogy bármilyen jövőbeli felkelés megelőzésére ez az egyetlen megoldás.”⁸

Menekülés az Oszmán Birodalom területére

Az orosz beavatkozás után egyértelműen kedvezőtlen fordulatot vett a magyar szabadságharc iránya. A világosi fegyverletétellel a küzdelem véget ért, szinte mindenki félt a megtorlástól, s a következő napokban kb. 20 000 fő menekült az Oszmán Birodalom területére. Mivel az első csoportokat a törökök befogadták, rövidesen megindult a menekültek áradata, számuk napról-napra nőtt.⁹ Az emigránsok befogadásának következtében megromlott a viszony a Porta és a kiadatást követelő Ausztria és Oroszország között.¹⁰ A kérdést ugyanis a felek természetesen más-más nézőpontból közelítették meg.

A kérdés oszmán megközelítése

A magyar és lengyel menekültek befogadása nehéz helyzetbe hozta a török kormányzatot. Az emigránsok ügye ugyanis szinte egész Európa ügyévé vált, érthető tehát, hogy az oszmán külpolitika számára a legtöbb fejfájást ez okozta, s e kérdésben csak a legnagyobb óvatossággal lehetett döntéseket hozni. Ekkoriban a Portán Musztafa Resit pasa volt az a személy, aki komoly hírnévre tett szert hasonlóan kényes diplomáciai ügyek sikeres megoldása révén, s aki ezt a kérdést is alaposan ismerte. Ő a témát először a török kabinet (Meclis-i Vükela) elé terjesztette. Itt az a döntés született, hogy még háborús fenyegetés esetén sem adják ki az emigránsokat. „Döntés született, és most fényes egységben ismét megerősítettett, hogy a magasságos Isten segítségével megtegyük a szükséges intézkedése-

⁶ BOA, Hariciye Kalemi, Mektübi Evrakı, 22/67

⁷ Mehmet Tevfik: Yadigâr-ı Macaristân Ars-ı Abdulhamit Han, İSAM No: 949801. MEH. Y, 4. (a továbbiakban: Tevfik, én.)

⁸ Eckhart, 1949. 213.; Tevfik, én, 5. A cár kijelentette: nem azért küldött hadsereget Magyarországra, hogy Ausztriát befolyása alá vonja, hanem csak azért, hogy leverjék a magyar szabadságharcot. BOA, Hariciye Kalemi, Mektübi Evrakı, 25, 88.

⁹ Göyünç, Nejat: 1849 Macar Mültecileri ve bunların Kütahya ve Halep'te yerleştirilmeleri ile ilgili talimatlar. In: II. Rákóczi Ferenc ve Macar mültecileri Sempozyumu 31. Mayıs – 3. Haziran 1976, İstanbul, 1976. 174. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

¹⁰ Gökbilgin, Tayyip: Rákóczi Ferenc II ve Macar Mültecileri, Türk-Macar Mültecileri Işığında. In: II. Rákóczi Ferenc ve Macar mültecileri Sempozyumu 31. Mayıs – 3. Haziran 1976, İstanbul, 1976. 17. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

ket. A fenséges és könyörületes Isten őszentsége a Magasságos Birodalmunkat ez ügyben, és minden más kérdésben részesítse állandóan magasztos támogatásában. Adja a Bizonyosság Ura Profétája, hogy így legyen!”¹¹

Az oszmán területre menekülők kiadását megtagadó Abdulmedzsid szultán, aki e kérdésben az emberi jogok megvédését hangsúlyozta,¹² a következőket mondta: „Ha minden egyes magyarért 50 ezer oszmán alattvaló pusztul is el, még akkor sem adom ki őket!” Indoklasként hozzáfűzte, hogy a menekültek bebocsátási kérelmére nem adhatott elutasító választ, tehát végérvényesnek kell azt tekinteni, s erre kényszeríti őt Törökország hagyománya és becsülete, valamint saját padisahi becsülete és tisztessége is;¹³ az emigránsok elutasítása továbbá nem egyezett volna az oszmánok tisztességével és jellemével sem. A szultán önmagát is olyannyira e kényszer alatt állónak érezte, hogy emlékeztette a cárt: vajon ha ő lett volna hasonló helyzetben, miként járt volna el a hozzá menekülő, védelem nélküli emberekkel szemben? Bizonyosra vette, hogy ő is igazi uralkodóként viselkedett volna, s döntésének indokait ekképp próbálta ismertetni és elfogadtatni minden oroszok cárijával. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a menekültek nagylelkű befogadása az Oszmán Birodalomba nem értelmezhető egyben azok támogatásaként, s emlékeztetett arra is, hogy e befogadás Oroszország számára is bír előnyökkel, hiszen ha az emigránsok nem találnak menedéket a törököknél, tovább nyugtalaníthatják Ausztriát és az oroszokat.¹⁴

Miután a Porta döntött a menekültek befogadásáról, a következő lépésben támogatókat kellett szereznie. Musztafa Resit pasa mindenekelőtt az angol és a francia nagyköve-

¹¹ Refik, Ahmet: *Mülteciler Meselesine Dair Fuat Efendinin Çar I. Nikola ile Mülakati. Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası* (a továbbiakban: Refik, TOEM XI–XII) XI–XII. 365.

¹² Mivel tartani lehetett attól, hogy a Habsburgok kemény megtorlást fognak alkalmazni Magyarországon a fegyveres ellenállás leverése után, az ettől való félelem arra készítette a török államot, hogy megtagadja a menekültek kiadását. Fuat Efendi ezért azt tanácsolta, hogy a „sáhensáh öfelsége a hadserege védőszárnyai alá” menekült személyeket a határ közeléből távolítsa el, és megfelelő helyen vegye őrizetbe őket. Göyünç, 1976. 174.; *Avusturyalı Mülteciler Dosyası*, Karton 82. s. 12.

A sumlai osztrák konzul ugyanakkor már-már embertelen követeléseket fogalmazott meg a Portához eljuttatott beadványában az Oszmán Birodalomba menekült magyar emigránsokra vonatkozóan. Ezek a török kormányzat félelmét igazolták. A konzul a következőket követelte:

1. Kossuth Lajost adják ki.
2. A menekültek vezetőit ne szállásokon helyezték el, hanem kaszárnyákban – fogolyként – tartásuk őket.
3. Az emigránsok mellé ne adjanak védelmet, ha ezt mégis megtennék, akkor a biztonsági szolgálatnak adott minden szóbeli vagy írásbeli utasítást azonnal jelentsék neki.
4. A menekültek vezetőit éheztessek, tartsák őket ruhátlanul, vessék alá őket kínzásoknak.
5. Minden fâik bejnek – az emigránsok őrzésére kirendelt erő parancsnokának – szóló utasítást szó szerint közöljenek vele.
6. Minden Isztambulból érkező – az emigránsok sorsára vonatkozó – iratot ismertessenek vele.
7. Az oszmán hatóságok ne akadályozzák meg az emigránsok, különösen a vezetőik ellen elkövetett esetleges támadásokat.
8. Az oszmán hatóságok ne lépjenek közbe olyan esetekben sem, mint pl. legutóbb, amikor a bazárban tíz felfegyverzett horvát nyíltan azt hangoztatta, „mi azért jöttünk, hogy a menekültek vezetőit megöljük”. BOA, Hariciye Kalemı, Mektübi Evrakı, 29, 60. (2595. sorozatszámú okmány)

¹³ Refik, TOEM XI–XII. 375. Memduh, Mehmed: *Mir'at-ı Şuûnat. (sadeleş. Develi, Hayati)* (a továbbiakban: Memduh, 1990.) İstanbul, 1990. 124. *Nehir Yayınları*

¹⁴ Az Ausztriával és Oroszországgal szemben hosszú évtizedeken át harcoló törökök valójában azt szerették volna, hogy a magyar hazafiak eredményeket érjenek el, a diplomáciai szokások kényeszerében azonban ennek nem adhattak nyíltan hangot.

tekkel találkozott, s az ügyet minden részletre kiterjedően megtárgyalta.¹⁵ Biztossá kívánta tenni Anglia és Franciaország támogatását, s ezzel kivédeni Oroszország esetleges támadó szándékát.¹⁶ A követek kijelentették, hogy kormányaik továbbra is támogatják a Portát, s osztrák a menekültek kérdésében nézeteiket. A török kormány ennek tudatában mindent végiggondolva hozta meg a kiadatást megtagadó döntését, és felgyorsította a politikai, katonai és diplomáciai előkészületeket, ugyanakkor nyugtalanította, hogy Ausztriával és Oroszországgal megszakadtak a diplomáciai kapcsolatai. Amikor tehát észlelték az orosz álláspont változását, kísérletet tettek a kapcsolatok helyreállítására. Ezzel a szándékkal küldték Szentpétervárra Fuat Efendit rendkívüli követi felhatalmazással, aki a padisah személyes üzenetét és az ügyre vonatkozó véleményét, nézeteit volt hivatva ismertetni a cárral.¹⁷ Tartottak ugyan attól, hogy a cár nem fogadja majd a követet, mivel azonban Fuat Efendi valóban rendkívüli követi méltósággal bírt, bíztak abban, hogy minden oroszok cánya nem tagadja meg fogadását. Reményüket az is táplálta, hogy a követ korábban baráti viszonyban volt az orosz uralkodóval.¹⁸ A fentiek alapján tehát elhatározták, hogy levelet küldenek a bécsi nagyköveten, Kosztaki Bejen keresztül az osztrák császárnak, Fuat Efendi által pedig az orosz cárnak.

Oroszország nézőpontja

Oroszország a magyar függetlenségi háborúba az osztrák császár felkérésére kapcsolódott bele. Ausztria kényszer hatására kért segítséget Oroszországtól, hiszen saját erejével nem volt képes levernő a magyar forradalmat, továbbá azt tapasztalta, hogy a háború átterjed saját területeire is.¹⁹ A felkérés elfogadása s a beavatkozás ugyanakkor mégsem volt egy-

¹⁵ Közismert, hogy Anglia szembehelyezkedett a magyar menekültek ügyének kérdésében Ausztriával és Oroszországgal. Lord Palmerston a következőket írta szeptember 9-én a bécsi angol követnek: „Az osztrákok valóban a legnagyobb vadállatok azok közt, kik magukat valaha is a civilizált ember nevének nevezték. Galíciai, olaszországi, magyarországi és erdélyi kegyetlenkedéseik csak az afrikai és haiti négek eljárásához hasonlíthatók”. Lord Palmerston Hususi Muhaberatı II. TOEM; Refik, TOEM XI–XII. 364.

¹⁶ Mustafa Resit pasa több kérdést is előterjesztett az angol és francia követeknek, ki akarván tudakolni véleményüket, ill. kormányaik támogatásának mértékét és határait. Ezek a következők voltak:

Az Ausztria és Oroszország által is aláírt kajnardzsi és belgrádi békék kötelezővé teszik-e a menekültek kiadását? – A nagykövetek válasza: „Véleményük szerint ezen szerződések nem teszik ezt kötelezővé.”

Ausztria és Oroszország követelésének visszautasítása érvénytelené teszi-e fenti szerződéseket? – Ezen kérdésre hasonlóképpen válaszoltak, mi szerint a visszautasítás semmilyen megállapodást nem érvénytelenít.

Oroszország a megállapodások érvénytelennek nyilvánításával hadüzenetet fog-e küldeni? – Megítélésük szerint ilyen orosz válaszlépés nem várható.

Ha Oroszország ezen eset kapcsán háborút kezdeményezne az Oszmán Birodalom ellen, mi lenne Anglia és Franciaország álláspontja? – A válasz a következő volt: „Ilyen helyzetben nem marad segítség nélkül a Magas Porta.”

Ha az eset kapcsán elhidegülne a viszony az oszmán és orosz állam között, a kapcsolatok rendezése ügyében közvetítene-e Anglia és Franciaország? – A nagykövetek erre is igenlő választ adtak. A Vidinben lévő menekültek orosz állampolgároknak minősülnek-e? – Még ha azok volnának is, hangzott a felelet, a fentebb említett szerződések értelmében akkor sem kell őket kiszolgáltatni. Refik, TOEM XI–XII. 362–364.

¹⁷ Lütüfı, Ahmet Efendi: Lütüfı tarihi. VIII. 169.

¹⁸ A padisah különleges követének, Fuat Efendinek nyugodt diplomáciai fellépése a cárral folytatott megbeszélést eredményessé tette. Memduh, 1990. 128.

¹⁹ Oroszország a segítségnyújtásért cserébe azt kérte, hogy Ausztria adjon át neki bizonyos területeket Dubrovnik környékén, s az osztrák kormány el is fogadta ezt a kérést. Ez ügyben ki is cse-

szertű és egyoldalú dolog. A magyar honvédseregben ugyanis szép számmal harcoltak lengyelek, és ha a szabadságharc magyar győzelemmel fejeződött volna be, annak súlyos következményei lehettek volna az Oroszországhoz tartozó lengyel területeken is.²⁰ A felkelés leverése ebből a szempontból Oroszország számára is lényeges kérdés volt, hiszen a magyar függetlenségi mozgalom eredményeként a lengyelek körében is hasonló fejleményekre lehetett számítani. A háborúba bekapcsolódó és a felkelést leverő Oroszország számára ezek után csalódást jelentett az, hogy a Porta megtagadta a menekültek kiadatását. Oroszország ugyanis jogosnak tartotta a kérést. S mivel jónak tartotta kapcsolatát a török kormánnyal, úgy hitte, erre építve szándékai szerint oldhatja meg a menekültek kérdését is.

Ilyen előzmények után a cár nagyon meglepődött a Porta elutasító döntésén. Kifejezte szomorúságát, és megemlítette az oszmán állam irányába tett szolgálatait, majd – némiképp fenyegető éllal megjegyezte –, hogy minden lehetséges eszközt meg fog ragadni célja elérése érdekében. I. Miklós a Fuat Efendivel folytatott találkozóján először ezt fejtette ki. Emellett felszólította arra is, hogy a Porta tartsa be a nemzetközi megállapodásokat.²¹ Továbbá megemlítette, hogy ugyanazon eljárást várja most el a török kormánytól, mint amelyet ő tanúsított a „Kiran kádi és társai” mozgalom idején, amikor is a hozzá menekült lázadókat kiszolgáltatta a szultánnak. Fuat a nemzetközi megállapodások betartását követelő cárnak azt felelte, miszerint „a padisah számára az ügy mindenekelőtt személyes jellegű, a becsülete és tisztessége áll, vagy bukik rajta, s azt kívánja a cártól, hogy ezt megértse”. A találkozón felmerült egy másik lényeges kérdés is: I. Miklós tartott Anglia és Franciaország beavatkozásától. S mivel a Porta komoly nemzetközi támogatást kapott az emigránsok ügyében Ausztria és Oroszország ellen, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy e kérdésben az oroszoknak tárgyalniuk s egyeztetniük kell Angliával és Franciaországgal. Fuat Efendi azonban azt hangsúlyozta, hogy véleménye szerint az ügy az Oszmán Birodalom és Oroszország között fog eldőlni. Egy cári megbízottal folytatott megbeszeléséről írt beszámolójában erről a következőket vetette papírra: „»A helyzetet ekképpen megvizsgálva, Önök egyrészt azt akarják, hogy az ügyet velünk közösen rendezzék, másrésztől kívülállókhöz fordultak, ami a cárt ámulatba ejtette, s a kérdésről alkotott véleményét Mr. Titoffal is ismertette, akit azzal bíztak meg, hogy a Magas Portától magyarázatot kérjen. Mindenképpen találkozni akartam tehát Önnel, hogy az ügyről való vélekedését megismerjem, s a cárral ismertetni tudjam.« Ezt követően felolvasta a lord Palmerston által küldött levél másolatát, s megismertetett azzal a válaszlevéllel is, amelyet a Londonban tartózkodó Mr. Burunofnak címeztek, s amely azt taglalta, hogy a kérdést milyen módon lehetne megoldani. Ezután én is átadtam azt a fenséges szultáni levelet, amelyben a sáhensáh őfelsége kifejtette, hogy az ügyet kizárólag közte és a cár őfelsége közötti tárgyalások útján kívánja megoldani. S hogy bizonyítsam a legteljesebb tiszta szándékát, elsősorban a követségbe való kinevezésemet említettem. Azokban a szultáni tájékoztatókban, amelyeket folyamatosan kaptam, semmi nem utalt arra, hogy külső beavatkozásért folyamodnánk az ügy rendezése érdekében.”²²

Mindezek mellett az orosz uralkodó továbbra is a menekültek kiadatását kérte. Azzal is érvelt, hogy az emigránsok a különben is nehézségekkel küszködő oszmán állammal további problémákat fognak okozni, s ennek megelőzésére kéri a menekültek kiszolgáltatását. Miközben többször is felhívta a figyelmet a belső nehézségekre, melyeket az emigránsok okozhatnak, arra is figyelmeztetett, hogy a török kormánynak is be kell tartania az érvényes nemzetközi megállapodásokat, s kötelező kiadnia a menekülteket, akiket egy másik, egy lehetséges felkelés megelőzése érdekében kell szigorúan megbüntetni. Az orosz

rélték a megállapodás dokumentumait, s erről megbízható hírek érkeztek. BOA, Yıldız Esas Evrakı, Belge katalog sıra No: 2451, 28, 16.

²⁰ Eckhart, 1949. 212.

²¹ Refik, TOEM XI–XII. 376, Memduh, 1990. 125.

²² Refik, TOEM XI–XII. 383.

diplomáciát az is gondolkodóba ejtette, hogy az angol flotta behajózott a Boszporusz és Dardanellák kikötőibe.²³ A tárgyalások során Fuat Efendi érvényesíteni tudta az oszmán diplomácia akaratát. A cár, aki nem akarta a padisah személyes kérését visszautasítani, s azt is mérlegre tette, hogy Anglia és Franciaország a Porta mellé állt, felhagyott a menekültek kiadatására vonatkozó követeléssel, de csak azzal a feltétellel, ha a rendkívüli követtől egy szultáni kormányhatározatot kap, amely tartalmazza az orosz-oszmán megállapodást az emigránsok ügyében. Ez a visszalépés nem jelentette azt, hogy végleg és teljes mértékben lemondtak volna terveikről, de megfelelt a Porta szándékának.²⁴

Akik a menekültek érdekében tenni akartak

Ausztria és Oroszország a menekültek ügyének nemzetközivé válásával egyre nagyobb presztízsvesztéséget szenvedtek, hiszen nem voltak képesek akaratukat érvényesíteni. Az oszmánok, akik az emigránsokat befogadták, majd védelemben is részesítették, s visszautasították a kiadatásukra vonatkozó osztrák és orosz követelést – hiszen azt összeegyeztethetetlennek tartották méltóságukkal –, magukra vonták a nemzetközi közvélemény figyelmét, Anglia és Franciaország támogatásának biztosításával pedig fékezni tudták az orosz-osztrák törekvéseket is. E két nagyhatalom tehát egy időre megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Portával. Az oszmán államnak természetesen nem állt érdekében a kapcsolatok hosszú távú megszakítása az érintett hatalmakkal, és azon fáradozott, hogy mihamarabb helyreállítsa azokat. A két nagyhatalom ennek érdekében azt kérte, hogy egyéb követeléseit teljesítsék. Ezek közül talán a legfontosabb az volt, hogy az emigránsokat úgy helyezték el a birodalom területén, hogy ne okozhassanak nekik újabb kellemetlenségeket. Később az orosz diplomácia azon lengyelek kiadatását követelte, akik korábban a cári kormányzattal szembeni mozgalmakban vettek részt. Ha közöttük muzulmánok lennének, hozzájárultak volna a maradásukhoz, de csak akkor, ha Diyarbekirbe, vagy még távolabbi helyen őrizet alatt tartják őket.²⁵

A Porta e követelések nyomán bejelentette, hogy a muzulmán hitre tért lengyeleket nem adja ki, s számukra Konyában biztosít menedéket; a hitüket megtartó lengyel emigránsokat pedig vétkeik miatt kiutasítják Törökországból.²⁶

Ausztria – amely Oroszországhoz hasonlóan nem tudta elérni a magyar emigránsok kiadatását – a diplomáciai kapcsolatok rendezéséért cserébe kompenzációs igényét fogalmazta meg. Követelte, hogy a Kütahyában lévők neveit egy defterbe írják össze, s ezt adják át az osztrák követnek, majd ezt a deftert két hónapig ne zárják le, s ha lennének újabb ide érkező menekültek, azokat vezessék be a névsorba. Azt kívánták, hogy a Kütahyában lévő

²³ BOA, Yıldız Esas Evrakı, Belge katalog sıra No: 2578, 29, 43, Titof a kérdésből azonnal nemzetközi ügyet csinált és mind a fentiek miatt, mind pedig azért nyújtott be proklamációt, mert megsértették tengerszorosok zárt státusát. Az oszmánok azonban kifejtették, hogy az angol flotta befutása és dokkokban való elhelyezése nincs összefüggésben a tengerszorosok lezárásával. Oroszország erre vonatkozóan szükségesnek látta leszögezni, hogy miben állt eredetileg a tengerszorosok biztosítása, és megkérdezte, hogy ha például a cár Büyükderebe flottát küldene, vajon az törökök hasonló toleranciával viseltetnének-e, mint az angol flotta esetében. Ezen kívül elfogadhatatlannak tartotta azt a magyarázatot, miszerint „az Angol flotta az időjárás rosszra fordulása miatt, kénytelenségből érkezett ide”. Refik, TOEM XI–XII. 32–36.

²⁴ Refik, TOEM XI–XII. 380–381. A cár pedig ebben a témában a következőt mondta, s ezzel lemondott a követeléséről: „Az általános európai ügyekről és a Magas Porta és Oroszország közötti politikáról csaknem egy órányi időt tárgyaltunk és vitatkoztunk, melynek a végén, bár-hogy is legyen, a vélemények változtak, s ameddig a padisah öfélége iránt érzett barátságom alapján őszintén fordulnak hozzám, és kívánságaikat jelentik, addig én is ugyanígy, tisztességesen járok el, s az erről szóló döntésemet Nesselrode báró ismertetni fogja Önnel”.

²⁵ Refik, TOEM XI–XII. 380.

²⁶ Refik, TOEM XI–XII. 35.

menekülteket csak a két állam megállapodása alapján lehessen szabadon bocsátani, s meg szeretnék volna akadályozni, hogy ez ügyben az oszmán állam egymaga dönthessen. Ausztria tartott attól, hogy a magyar emigránsok még sok bonyodalmat okozhatnak, ezért kifejezetten kérte a török kormánytól, hogy állandó őrizet alatt tartsák őket. Szerepelt kéréseik között az is, hogy a menekültek Kütahyába történő elszállítása során az osztrák követség egy megbízottja jelen lehessen, s ezzel kapcsolatban azt is el akarták érni, hogy letelepedésük után – kütahyai tartózkodásuk idején – a követség felügyelete alatt álljanak.²⁷ Elfogadták ugyanakkor, hogy a muzulmán hitre tért menekülteket máshová is lehessen szállítani, de csak azzal a feltétellel, ha a követség ellenőrzést gyakorolhat felettük.

„Az ötödik pont: Szükségesnek látszik, hogy az osztrák követség részéről egy megbízottat küldjenek ki, aki felügyeli, hogy a menekültek Kütahyában lévő tartózkodási helyeikre jövetelük során megfelelő őrizetben részesülnek-e, vagy sem. Ez a megbízott tanácsokkal lássa el a Fenséges Birodalom részéről a menekültek őrzésére kijelölt személyt, és a kütahyai kaimakámot (a helytartó helyettesét).

A hatodik pont: A muzulmán menekültek azzal, hogy máshová viszik őket, ne szenvedjenek hátrányt, de őrizetükre ugyanolyan módon figyeljenek, mint a többiekére.”²⁸

Az osztrák követelések közül a törökök elfogadhatónak tartották, hogy a menekültek főbb embereinek nevét egy defterbe összeírják. A császári diplomácia eredetileg meghatározatlan ideig szerette volna e deftert nyitva tartani, végül két hónapra mérsékeltek erre vonatkozó kérésüket. S habár a törökök beleegyeztek abba, hogy a menekülteket felügyelet alatt fogják tartani, s oly mértékben ellenőrzik majd, hogy ne jelenthessenek veszélyt Ausztria számára, a várható költségek számbavétele után tudatták, miszerint ez nem lesz állandó őrizet:

„Az Osztrák Birodalom nyugalmának biztosítása érdekében vizsgálatot folytatunk, hogy a lázadók ne nyugtalaníthassák [Ausztriát], s ha ilyen szándékra bukkannánk, az említett Birodalommal közölni fogjuk azt. Ezt a feltételt mindenekelőtt azért fogadjuk el, hogy a Fenséges Birodalom Bécsben működő követsége »állandó« követség szintjére emelkedhessen.”²⁹

Az osztrák kormány azon követelését azonban, hogy a menekülteket szállítás közben, majd pedig tartózkodási helyeiken az osztrák követség őrizze, visszautasították, hiszen ez korlátozta a török felségjogokat, és sértő volt az oszmán államra nézve:

„Azon javaslat elfogadása, mely szerint Kütahyáig jelen lehessen az osztrák követség képviselője, s időről-időre újabbak jöhessenek, akik felügyeljük, hogy milyen formában tartják a menekülteket őrizet alatt, nehezen fogadható el. A Fenséges Birodalom részéről annak elfogadása, hogy az őrizetet osztrák tisztségviselők felügyeljük, a magas szultánság felségjogait erősen sérti.”³⁰

A Porta azért sem vállalt felelősséget, ha valaki elszökne a kijelölt tartózkodási helyéről. Ígéretet tett azonban arra, hogy minden Ausztria számára nehézséget, bonyodalmat okozó tevékenységet meg fog akadályozni. S habár az osztrákok az oszmán állam területén bárhol nyithattak konzulátusokat, Kütahyában, ahol valójában a menekültek megfigyelésének alig titkolt szándékával tervezték ezt, a Porta megtagadta az engedélyt kereskedelmi képviselet megnyitására is.³¹

Befejezés

Amikor az Oszmán Birodalom befogadta a magyar emigránsokat, már régen túl volt hatalma zenitjén. Sem gazdasági, sem katonai helyzete nem volt olyan, hogy Ausztriával vagy Oroszországgal felelőtlenül háborúba bocsátkozhatott volna. Már huszonegy év eltelt

²⁷ Refik, TOEM XI–XII. 29, 43.

²⁸ Refik, TOEM XI–XII. 19.

²⁹ Refik, TOEM XI–XII. 11–12.

³⁰ Refik, TOEM XI–XII. 23.

³¹ Refik, TOEM XI–XII. 23.

azóta, hogy lezárult az osztrákok és oroszok elleni háborúk sora. Megszüntették a valamikor a hadsereg alapjának tartott janicsárságot, s helyére új alakulatokat szerveztek. A háborús tapasztalatokkal nem rendelkező hadsereg sokat veszített fényéből régi állapotához képest. Az oszmán állam tehát meglehetősen nehéz helyzetben fogadta be az emigránsokat. Tettével azonban kivívta az európai s az amerikai közvélemény elismerését, megbecsülését, Európában s Amerikában is nőtt az Oszmán Birodalom felé irányuló figyelem.³² A törökök magatartása ugyanakkor nem ebből a rejtett szándékból fogant, nem az érdeklődést, a megbecsülést akarták kivívni más nemzetek szemében. Ez a nemes lépés a történelmi örökség és a belső politikai dinamizmus kényszerítő tényezői eredményének tudható be. Az oszmánok úgy érezték, hogy bár jöjjön a halál, de a hozzájuk segítségért fordulókat felé ki kell nyújtaniuk kezeiket. Ha nehéz helyzetben voltak is, az emigrációba kényszerülő magyaroknak s lengyeleknek segítséget nyújtottak, ami viszont nemzeti önbecsülésük s tekintélyük növekedéséhez vezetett. Jól mutatja az oszmán állam iránti megbecsülés fokozódását, hogy az angol ifjúság kifogta a kocsit a londoni török követ lovait, s maguk húzták azt, s különböző európai lapokban a törököket dicsőítő költemények jelentek meg. Ezen tiszteletet kifejező megnyilvánulások nagyon is hasznossá váltak az Oszmán Birodalom számára néhány évvel később. 1853-ban ugyanis kitört a török–orosz háború, melyben a Porta maga mellett tudhatta Angliát, Franciaországot és a Piemonti Királyságot is.³³

Másrésről azzal, hogy Kossuthot, a forradalom és szabadságharc politikai és katonai vezetőit nem szolgáltatták ki, nagy katasztrófától mentették meg a magyar függetlenségi mozgalmat. Bár a magyar szabadságharcot eltiporták, a vezető személyek kiadatásának megtagadásával, s ezáltal életük megvédésével lehetővé tették a függetlenségi gondolat szellemiségének töretlen fennmaradását. Természetesen elképzelhető, hogy Kossuthék kivégzése esetén sem apadtak volna el a magyar függetlenségi törekvések, azonban bizonyos, hogy egy időre komoly törést szenvednek. A törökök eljárása tehát mind a szabadság eszméjének, mind az azt hordozó vezetőknek az életben maradását biztosította. Komoly megbecsülést vívott ki magának az európai és amerikai közvélemény előtt, ugyanakkor barátokat is szerzett magának. Az oszmán–magyar barátság sem a menekültek ügyével kezdődött, sokkal régebbi keletű volt, de a tárgyalt események nagyban hozzájárultak további erősödéséhez.³⁴ Később a pánszláv propagandát folytató Oroszországgal szemben küzdő török állam maga mellett tudhatta Magyarországot.³⁵ Azt az országot, amelynek komoly szerepe volt a török modernizációban is, és most, amikor Törökország az Európai Unióba való belépésre készül, ismét számíthat Magyarországra is, mint olyan barátra, amely már helyet foglal az európai államok között.

Fordította: Papp Sándor

³² Ez ügyben Schwarzenberg herceg véleménye, amely a követen keresztül kiszivárgott, nagyon érdekes: Ausztria megszokta, hogy az Oszmán Birodalom az összes kívánságát teljesíti, s amikor a menekültekkel kapcsolatban, hogy a presztízst megóvja, azt visszaautasította, eltért ettől. Bécs úgy kívánta megvédeni saját pozícióját, hogy Lord Palmerston megbuktatásán dolgozott. BOA, Yıldız Esas Evrakı, Katalog belge sıra No: 94, C. II, 41, 94.; BOA, Yıldız Esas Evrakı, Katalog Belge Sıra No: 2515, 25, 50.

³³ Tekindağ, Şehabettin: Türk-Macar Münasebetlerine Toplu bir Bakış. in: II. Rákóczi Ferenc ve Macar mültecileri Sempozyumu 31. Mayıs – 3. Haziran 1976, İstanbul, 1976. 157. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

³⁴ A magyar–török barátság példáira lásd: Sofuoğlu, Ebubekir: Osmanlı – Macar dostluk örnekleri. Előadás Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójára Magyarország Ankarai Nagykövetsége által rendezett emlékülésen. (2002. március 15–17. Kütahya); Tevfik, é. n.

³⁵ Karpat, Kemal II.: Kossuth in Turkey: The Impact of Hungarian Refugees in the Ottoman empire (1849–1851). in: CIÉPO, Osmanlı öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslar Arası Komitesi, VII. Sempozyumu Bildirileri. Ankara, 1994. 110, 119, 120. Türk Tarih Kurumu Yayınları